

ДОБА УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 рр.) У ДИСКУРСІ БІОГРАФІСТИКИ

УДК 929(477)Абрамович П."1917/1921"

*Сергій Миколайович МІЩУК,
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського (Київ);
Катерина Степанівна МАЦЕЛЮХ,
кандидат історичних наук (Житомир)*

СТУДІЇ ПЕТРА АБРАМОВИЧА (1881–1944) З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр. НА ВОЛИНІ

У статті висвітлено період життя та студії Петра Абрамовича доби Української революції 1917–1921 рр. Джерельною базою дослідження став його особовий фонд, який зберігається в Державному архіві Житомирської області. Він має значну наукову цінність, що дає можливість доповнити інформацію про вченого, ввівши до обігу нові документи, та розкрити потенціал цього фонду.

Ключові слова: П. Абрамович, Українська революція 1917–1921 рр., Житомир, Волинь, краєзнавчі дослідження, громадський діяч, педагогічна діяльність.

The article covers the period of life and research of Petr Abramovich during the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. His personal foundation was the basis of the research, which was preserved in the State Archive of Zhytomyr Region. It has a significant scientific value, which allows you to add information about a scientist, putting in circulation new documents and revealing the potential of his personal fund.

Keywords: P. Abramovich, The Ukrainian Revolution of 1917–1921, Zhytomyr, Volyn, regional studies, public figure, pedagogical activities.

В статті освітлений етап життя і діяльності Петра Абрамовича періода Української революції 1917–1921 гг. Історикознавчої базою дослідження став його особистий фонд, зберіганий в Державному архіві Житомирської області. Він має значительну наукову цінність, що дозволяє доповнити інформацію про вченого, ввести в оборот нові документи, і розкрити потенціал фонду.

Ключевые слова: П. Абрамович, Українська революція 1917–1921 гг., Житомир, Волинь, краєзнавчі дослідження, громадський діяч, педагогічна діяльність.

Одним із важливих завдань сучасної вітчизняної соціогуманістики є збереження національної пам'яті співвітчизників. Бурхливий розвиток суспільної практики та науки в цьому напрямі, спричинений драматичними подіями сьогодні, зумовлює розвиток методології та нові тенденції соціогуманітарного пізнання. У ньому все більшої ваги набувають інтегровані методи та міждисциплінарні підходи. Найбільш повно ці тенденції виявляються в біографічних дослідженнях. Пропонуючи комплексне розуміння особи як суб'єкта діяльності, новітні біографічні студії спрямовані на те, щоб вивчати особистість у процесі її розвитку та деталях особного буття.

Українська революція 1917–1921 рр. дала могутній поштовх державотворчим процесам і національно-культурному відродженню, створила можливості для бачення обривів майбутнього поступу України. Досвід національно-визвольних змагань і роль в них особи став предметом студіювання багатьох дослідників. Аналіз революційних подій викликав гостру полеміку серед учених, виявив ідеологічні розбіжності у трактуванні історичних фактів та сприяв створенню розмаїтої історіографічної площини для подальших історичних розвідок. Першочерговим історіографічним джерелом національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. стали роботи самих учасників Української революції, які перебували безпосередньо у вирі подій. Проте менше представлені в сучасній історіографії дослідження регіонального характеру, подані крізь призму «провінційного» сприйняття тогочасних подій представниками місцевої еліти. До таких робіт варто віднести працю очевидця та учасника цих подій на Волині Петра Абрамовича «Матеріали до історії Жовтневої революції в Житомирі (1917–...)» [7].

Характерною прикметою новітньої доби є також повернення із забуття імен людей, які творили й утверджували українську куль-

туру, науку, освіту, національну свідомість і творча спадщина яких має надзвичайно важливе значення для сьогодення. У цьому сенсі набуває актуальності також вивчення життя та багатогранної діяльності самого Петра Никандровича Абрамовича (1881–1944). Доля та громадська і наукова праця цього сподвижника впродовж тривалого часу замовчувалися й стали об'єктом дослідження лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Одним із перших про нього, як дослідника Волині, написав М. Ю. Костиця [8]. І. І. Ярмошик розглядає історіографічний аспект наукового доробку П. Н. Абрамовича та подає короткий біобібліографічний нарис його життя й основні праці [15]. Значення рукописних робіт П. Н. Абрамовича у дослідженні історії єврейської громади у Житомирі простежив Ю. І. Меламед. Дослідник зазначив, що рукописні роботи П. Н. Абрамовича мають ґрунтовну джерелознавчу базу та вводять до наукового обігу вже втрачені на сьогодні історичні документи [10]. Проблематику етнографічних та історіографічних студій П. Н. Абрамовича висвітлює Л. Г. Гарбузова [2]. С. М. Мішук розглядає археографічно-бібліографічну, науково-організаційну діяльність П. Н. Абрамовича [11] та його внесок у дослідження рукописної та книжкової спадщини Волині [12]. Діяльність П. Н. Абрамовича як ученого, освітянина, громадського діяча та його внесок у розвиток бібліотечно-бібліографічної справи Волині відображена в публікаціях і кандидатській дисертації К. С. Мацелюх [9].

Водночас постать П. Н. Абрамовича як учасника та дослідника національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. на Волині розкрита фрагментарно, без тісного зв'язку з регіональною історією та краєзнавством. Саме тому метою нашої статті є шляхом систематизації й аналізу наявного джерельного матеріалу реконструювати цілісну картину дослідження вченим національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. на Волині, очевидцем яких він був.

Дослідник протягом усього життя спирався на моральність, почуття національної свідомості та патріотизм, які сформувалися на ґрунті українських духовних традицій і звичаїв, під впливом навчання та виховання. Петро Абрамович здобув початкову освіту в Милецькому духовному училищі, закінчив Волинську духовну семінарію у Кременці (1900), словесний відділ Санкт-Петербурзької духовної академії (1904) і Санкт-Петербурзький археологічний інститут. У 1904 р. був направлений на Поділля та два роки викладав світський предмет — російську мову в Тиврівській духовній школі. Влітку 1906 р. П. Абрамович перевівся на викладацьку роботу до Волинської духовної семінарії, що на той час вже знаходилася у Житомирі, помінявшись посадами з українським літературознавцем,

істориком, бібліографом, книгознавцем і співробітником «Киевской старины» та «Волинских епархиальных ведомостей» Ю. І. Тиховським, і викладав церковнослов'янську мову. Педагогічні здібності, здатність зрозуміло пояснювати матеріал, організаційні вміння сприяли затребуваності П. Абрамовича у навчальних закладах Житомира: він викладав у Приватній жіночій гімназії Н. В. Овсянникової та Приватній жіночій гімназії Н. В. Прокламович, а згодом і в Жіночій гімназії Святої Анастасії та Волинському жіночому училищі духовного відомства. У Волинській духовній семінарії, незважаючи на реакційну політику російського уряду, як серед учнів, так і серед викладачів панували національно-патріотичні погляди: щорічно вшановували пам'ять Тараса Шевченка, вимагали ввести викладання української мови, у 1908 р. семінаристи за підтримки викладачів створили організацію «Волинский союз учащихся», що діяла до 1910 р. Бібліотека семінарії була укомплектована українською літературою (твори Лесі Українки, М. Грушевського тощо), якою користувалися викладачі й учні.

Період визвольних змагань 1917–1921 рр. створив умови для активізації національного руху в більшості регіонів України. Не стала винятком і Волинь. У період повалення самодержавства та створення українських органів влади у Києві інтелігенція Волині була залучена до процесу національного відродження. Демократизація суспільного життя, що розпочалася з революцією, дуже швидко докотилася до Волині. Перші дні революції пройшли у Житомирі в атмосфері національно-патріотичного піднесення, 9 березня 1917 р. відбулися маніфестації на підтримку Тимчасового уряду та Української Центральної Ради. Виявом національного відродження на Волині було відновлення діяльності товариства «Просвіта» у Житомирі, забороненого в 1912 р. Саме у цей час було відкрито якісно нову сторінку в житті П. Абрамовича. Активізація його громадсько-політичної діяльності припала на період національно-визвольних змагань. Дослідник пізніше писав про революційні події: «Нам всім тяжко після перенесених грозивих ударів. Але чуємо, що бринить десь щось нове і радісне» [6, арк. 4]. Протягом 1917–1921 рр. П. Абрамович бере участь у створенні та організації громадсько-політичних товариств, таких як: товариство «Просвіта» у Житомирі, Братство святого Спаса, Українська партія соціалістів-революціонерів та ін. Зокрема, з квітня 1918 р. нетривалий час П. Абрамович очолює редакцію щоденної газети «Молот» — органу Волинського губерніального комітету Української партії соціалістів-революціонерів. На шпальтах газети висвітлювалися основні тогочасні проблеми: земельне питання, питання українізації і

культурного відродження Волині та Житомира зокрема, партійне життя, загальнополітичні питання тощо. Під час участі у просвітницькому русі в цей період він проводить лекційні заняття для жителів Житомира та його околиць на різноманітні теми: наукові, економічні та освітні.

Велику увагу П. Абрамович приділяв освітньо-організаційній діяльності: керував відділом позашкільної освіти у Волинському губернському земстві (1918–1919 рр.), працював у губернському відділі народної освіти на посаді завідувача бібліотечною секцією; із середини 1917 р. брав активну участь у відкритті Товариства Волинського народного університету, був призначений секретарем його Правління. Університет офіційно відкрився 17 вересня 1917 р. у складі історико-філософського, соціально-юридичного, медичного, фізико-математичного факультетів. Із початком занять в університеті нараховувалось 200 слухачів, набір яких проводився без іспитів і майнових чи національних обмежень, на основі простого запису. Проте з початком воєнних дій навесні 1918 р. університет припинив своє існування. Пізніше, у 1925 р., П. Абрамович напише: «1917-й рік. В повітрі весняні пориви. <...> Жити можна, вчитися можна. Правда, шкіл нема, але можна їх строїти. І от по всій країні оці творчі інстинкти вимагають праці, культурних сил. Село і містечко відкриває школи, і не прості школи, а вищі початкові, просить учителів, бо думає, що вони десь є. Воно не знає, що їх, отих самих учителів, треба ще десь виховати, треба їх ждати. І в Житомирі різні організації задумуються над цим питанням» [1, с. 4].

Проте інтелігенція Волині не покинула ідеї створення вищої школи в регіоні. Збільшення кількості середніх навчальних закладів, переважно шкіл, викликало гостру потребу в педагогічних кадрах, які могли би поповнювати лави вчителів і викладачів волинського краю. У 1918–1919 рр. П. Абрамович долучився до організації вищого навчального закладу Волині — Житомирського учительського інституту (був його першим ректором і взяв участь у офіційному відкритті 16 жовтня 1919 р.). Також він викладав тут на першому і другому курсах українську мову та літературу і теорію словесності. У 1920 р. інститут мав три відділи — словесно-історичний, фізико-математичний і природничий — і нараховував 350 студентів (фактично навчалось 180). У грудні 1920 р. П. Абрамович за власним бажанням відмовився від посади ректора інституту, але продовжував викладати та обійняв посаду завідувача книгозбірні та читальні вузу.

По завершенні національно-визвольних змагань громадсько-політична діяльність П. Абрамовича частково припиняється. Після конфлікту з керівництвом військової частини Червоної армії за будівлю

Інституту народної освіти в Житомирі у 1920 р. П. Абрамович намагався не втручатися у політичні події [13, арк. 10]. Його громадська діяльність обмежилася лише культурно-просвітницькою роботою.

Волинський учений П. Абрамович залишив численну наукову спадщину, що складається з філологічних, етнографічних та історико-краєзнавчих студій. До його наукової спадщини входить низка опублікованих праць і рукописів. Проводячи науково-дослідну роботу, він увів до наукового обігу невідомі або ж маловідомі джерела, уточнив окремі факти та підтвердив їх достовірність. До наших днів дійшов неповний науковий спадок ученого, що відкриває нові напрями у студіюванні творчості П. Абрамовича.

Попри відсутність конкретних досліджень рукописної спадщини П. Абрамовича, ми вважаємо її найбільш цінною з усього його наукового доробку. Вчений писав: «Перебуваючи на Волині під впливом оточення, яке давило мене в безпосередній зв'язки з науковими установами Житомира, і за порадами деяких співробітників ВУАН я почав велику роботу над історичним минулим Житомира» [6, арк. 5]. У Державному архіві Житомирської області зберігається 4 справи з історії Житомира від найдавніших часів до 1921 р. До них належать: «Минуле міста Житомира. З найдавніших часів до кінця 16-го ст.», «Житомирський замок (історичний нарис)», «Місто Житомир в останній чверті 18-го століття. Доби комісії Boni Ordinis (1778–1793)», «Матеріали до історії Жовтневої революції в Житомирі (1917–...)». Це рукописні роботи історико-краєзнавчого характеру загальним обсягом у 1406 аркушів [4, 5, 6]. Для дослідження історії міста краєзнавець залучив широке коло історичних джерел: «Я використав величезну кількість рукописного матеріалу і майже всю [доступну] мені друковану літературу. Кілька років напруженої праці дали мені можливість простежити це життя, починаючи від надання Житомирові магдебургії і кінчаючи подіями жовтня та громадянської війни» [5, арк. 5].

«Матеріали до історії Жовтневої революції в Житомирі (1917–...)» [7] хронологічно є останнім дослідженням П. Абрамовича. Воно не завершене повною мірою, можна стверджувати, що це просто зібрані та систематизовані для наукового опису та аналізу виписки та копії з історичних джерел, спогади — як власні, так і знайомих, вирізки з газет і журналів. Половина матеріалу проаналізована та збережена у вигляді авторського рукопису, інша частина збережена як вирізки та виписки. Науковець висвітлює основний матеріал, використовуючи періодику 1917–1921 рр., монографічні праці очевидців, спогади та документи. У роботі автор подає національно-українські, польські та більшовицькі позиції щодо революції та війни в одна-

ковому співвідношенні, що не відповідало соціалістичному реалізму, який панував як у художній, так і в науковій літературі того часу, і не презентувало марксистсько-ленінської ідеології, хоча назва роботи відповідає тогочасній комуністичній ідеології.

Аналізуючи нотатки вченого, ми припускаємо, що П. Абрамович планував виділити у майбутньому дослідженні чотири чи п'ять розділів, відповідно до кожного року національно-визвольних змагань. При тому дослідник не вказав дати завершення цих історичних процесів у Житомирі, оскільки у назві роботи він не закрив її хронологічні межі: «(1917–...)». Проте зібрана інформація відповідає хронологічним рамкам від 1917 до 1921 рр.

Матеріали сформовані архівістами не у хронологічній послідовності, і різні періоди революції хаотично розкидані по всій справі — на 282 аркушах як писаного, так і друкованого тексту. Цікавим є те, що, читаючи роботу на одному з аркушів, ми зустрічаємо заідеологізований радянський виклад матеріалу, а на наступному вже опис історичних подій із характерною прихильністю до Української Центральної Ради та Генерального Секретаріату. Зокрема, автор вводить два відокремлені поняття «російська революція» та «українська революція», розуміючи під «російською» — лютневу 1917 р., а під «українською» — діяльність Української Центральної Ради, зовсім упускаючи значення Жовтневого перевороту, що було недопустимо у радянській історіографії [7, арк. 25]. Аналізуючи історичні події з позиції очевидця, П. Абрамович відкрито висловлює прихильність до українських національних сил.

Особливу увагу варто звернути на представлений автором список громадських організацій, що виникли у Житомирі протягом 1917–1918 рр. Коментуючи подану інформацію, П. Абрамович писав: «1917-й рік в Житомирі дав відчуті волю в різних відношеннях. Надзвичайно характерно хотілось би перелічити ті організації, що почали рости, як гриби в добру літню пору. Вони різноманітні своїм характером. Найкраще дати їх список, як він представлений в певних реєстраційних установах серед підприємств, що не мають в своїй меті прибутки — по місту Житомиру» [7, арк. 47].

У списку перераховано 40 організацій різного роду діяльності: наукового, соціального, культурного тощо. До переліку увійшли «Общество содействия среднему образованию», «Общество Волинского народного университета», «Общество Житомирской Русской Публичной Библиотеки», «Товариство „Волинська Просвіта”» та ін. Із деякими організаціями П. Абрамович тісно співпрацював у міру своїх посадових обов'язків завідуючого відділом позашкільної освіти та дошкільного виховання при Волинському губернському зем-

стві [3, арк. 81], тому окрім назви цих організацій дослідник вказує більш широку інформацію. Зокрема, «душою» «Общества Житомирской Русской Публичной Библиотеки» науковець називає колишнього члена суду Олександра Олександровича Тугенгольда, який згодом очолив бібліотеку та здійснював її українізацію [14, арк. 47].

Автор вказує джерело, з якого була отримана інформація про громадські організації, зазначаючи: «Матеріали ці нами запозичені з архівних даних Окрарху. В них ми не находимо нічого про працю кожного з наведених товариств. Але зразу видно, які різноманітні мотиви викликали до життя організації, як направлено йшла, чи краще розпочиналась боротьба міжкласова, по всіх місцях Житомир стояв, розуміється, на першому місці. Коли порівняємо, що за той же час виникло в інших повітових центрах, взагалі на периферії, різниця буде дуже помітною» [7, арк. 52]. Для підтвердження цього факту П. Абрамович наводить статистику таких самих організацій у Рівенському, Житомирському (без губерньського центру), Луцькому, Ізяславському, Новоград-Волинському, Старокостянтинівському та інших повітах. Кількість громадських організацій у кожному з них не перевищувала 14, що безпосередньо підтверджує лідерство Житомира у цьому питанні.

Події періоду гетьманату П. Скоропадського П. Абрамович називає «Гетьманський переворот в Житомирі» і у трактуванні подій відкрито не критикує діяльність уряду, проте зважає на повернення монархічної влади та згортання демократичних перетворень, введення Українською Центральною Радою. Аналізуючи реакцію громадськості міста на переворот, П. Абрамович відзначив, що населення сприйняло цю подію спокійно, чи то в міру необізнаності, чи то в міру розчарування від попередньої влади. Вивчаючи періодику цього часу, науковець чітко визначає, що на сторінках житомирських часописів була представлена лише прогетьманська позиція (ймовірно, завуальовано натякаючи на закриття владою частини періодичних видань, зокрема газети «Молот», редактором якої був П. Абрамович).

Цікаву сторінку житомирської історії періоду Української революції 1917–1921 рр. наводить вчений на 34–39-му аркушах. Назвавши цю подію «В історії Житомира історія одної нещасної експедиції 1918 р.», автор розповідає про сформований на основі учнів Волинської духовної семінарії військовий корпус, який був використаний у воєнних діях того часу. Особливу увагу дослідник звертає на те, що учні не підтримували політику уряду П. Скоропадського, але 160 з них змушені були стати основою одного з військових формувань Гетьманату. За спогадами одного з учасників тих подій, із усього корпусу вижило всього декілька чоловік [7, арк. 34–39].

Розкриваючи роль Директорії, П. Абрамович не приховує свого прихильного ставлення до її політики: «Директорія, що досі була для Житомира неясним... тепер показує своє обличчя. Загальнодемократичні ідеали... Всі нації рівні» [7, арк. 72]. Не оминув увагою автор і питання польсько-російської війни 1921 р. Основними джерелами для розгляду цієї теми була радянська історична література та виписки і вирізки з польського видання «Tygodnik Kresowy» («Тижневик Кресовий»). Проте матеріали за 1919–1921 рр. представлені у справі набагато скромніше, аніж матеріали 1917–1918 рр.

Історіографічні матеріали та джерела, використані дослідником у роботі, репрезентовані ним у роботі «Бібліографія Житомира». На 121–126-му аркушах дослідження П. Абрамовича вміщений перелік усіх наявних на той час у автора найменувань газет: «Известия Волинского губернского комитета рабоче-крестьянской обороны», «Известия Волынской губернии», «Коммунист», «Красный клич», «Новая Волинь» и «Пролетарская борьба». Серед них однією з найчастіше використовуваних є газета «Літопис революції», у якій представлені ідеологічно забарвлені історичні роботи про причини, передумови та перебіг Жовтневого перевороту. Роботи Є. Гацкевича, Г. Михайлова, С. Майя, А. Заславського та І. Дашковського у переліку бібліографічних документів знаходяться під 1926 р. і присвячені подіям 1917 р. на Волині [5, арк. 141–142].

У матеріалах дослідника збережена інформація різного походження з історії національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Серед робіт із цієї проблематики дослідження Б. Лекаша «Когда Израиль умирает...», де зібрані матеріали про ситуацію з єврейськими погромами на території України у цей період [5, арк. 141]. П. Абрамович подає історичну довідку про автора як учасника суду над убивцею С. Петлюри та історію видання книги, яку відмовилися публікувати у Франції.

Окрім згаданих періодичних видань радянського періоду, дослідник відзначив низку інших газет, які склали основу бібліографічного посібника та що описують історію міста, датовану 1917–1937 рр. Серед них газети: «Волинский пролетарий», «Селянська біднота», «Красный вестник», «Бюллетень житомирской товарной биржи», «Робітник», «Радянська Волинь» та ін. [5, арк. 135–161].

Аналізуючи підготований П. Абрамовичем матеріал, можна стверджувати, що дослідник планував опублікувати виклад не лише політичних подій у Житомирі, а й подати комплексне бачення ситуації того часу. У зібраних вченим матеріалах представлені відомості про культурне, освітнє, театральне та побутове життя житомир'ян періоду національно-визвольних змагань.

На останніх аркушах роботи збережені вирізки з газети «Радянська Волинь» за 30-ті роки ХХ ст. із адресою отримувача «Суми, вул. Сільська 40. Абрамович П. Н.». Це підтверджує небайдужість дослідника до долі малої батьківщини навіть після «вигнання». Вирізки з газети стосуються важливих змін в організації державного управління, бібліотечної, освітньої та культурної справи на Волині. Зокрема, аналізуючи статтю «Про утворення обласних виконавчих комітетів на території УСРР», дослідник переймається проблемою втрати самоврядування Житомиром і перепідпорядкування його безпосередньо столиці УСРР, наслідком чого, ймовірно, стане сповільнення громадського, культурного та освітнього життя міста [7, арк. 60].

Незавершена праця П. Абрамовича з історії Української революції 1917–1921 рр. у Житомирі, у тому форматі, у якому планував її видання автор, була б заборонена цензурою. Ймовірно, П. Абрамович мав намір її переробити. На це вказують збережені у справі номери газети «Известия» з «Планом Издания «Истории Гражданской войны» [7, арк. 55–60]. Але праця лишилася у первісному вигляді, тому є актуальною для сучасних дослідників цього історичного періоду. Це краєзнавче дослідження менш завершене, ніж попередні, проте, як і інші рукописні роботи вченого, містить широкий історіографічний матеріал та є цінним джерелом для дослідження історії міста Житомира та Волині періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Отже, маємо визнати, П. Абрамович — один із плеяди видатних діячів української науки і культури ХХ ст., чия активна громадська діяльність органічно доповнила його освітньо-культурну та наукову роботу в період Української революції 1917–1921 рр.

1. *Абрамович П. Н.* До історії заснування Волинського інститут Народної Освіти в Житомирі [Текст] / П. Н. Абрамович // Записки Волинського ін-ту народ. освіти. – 1925. – 8 бер. – С. 4–16.
2. *Гарбузова Л. Г.* Петро Никандрович Абрамович — дослідник народної культури краю, історіограф міста Житомира [Текст] / Л. Г. Гарбузова // Житомирщина: минуле, сьогодення, поступ у майбутнє : наук. зб. – Житомир, 2007. – С. 218–224).
3. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф. Р–31. Волинский губернский отдел Народного образования исполнительного комитета Совета рабоче-крестьянских и красноармейских депутатов. г. Житомир Волинской губернии. 1919–1925 гг., оп. 1, спр. 13. Списки и анкеты преподавателей и студентов института народного образования, 1 февраля 1920 – 30 декабря 1921 гг., арк. 81, 34.

4. ДАЖО, ф. Р–3409. Абрамович П. Н. — преподаватель Житомирской мужской гимназии (после октябрьской революции — Житомирский педагогический институт), оп. 1, спр. 1. Тексты статей и подборок документов для местной печати, радио и архивных журналов, 398 арк.
5. ДАЖО, ф. Р–3409. Абрамович П. Н. — преподаватель Житомирской мужской гимназии (после октябрьской революции — Житомирский педагогический институт), оп. 1, спр. 2. Библиография Житомира, 164 арк.
6. ДАЖО, ф. Р–3409. Абрамович П. Н. — преподаватель Житомирской мужской гимназии (после октябрьской революции — Житомирский педагогический институт), оп. 1, спр. 4. Киевские воеводы, арк. 5.
7. ДАЖО, ф. Р–3409. Абрамович П. Н. — преподаватель Житомирской мужской гимназии (после октябрьской революции — Житомирский педагогический институт), оп. 1, спр. 5. Разгром помещичьих селений, еврейские погромы, 282 арк.
8. *Костриця М. Ю.* Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті [Текст] / М. Ю. Костриця. — Житомир : М.А.К., 2001. — С. 31–32.
9. *Мацелюх К. С.* Петро Абрамович як вчений, освітянин, громадській діяч та його внесок у розвиток бібліотечно-бібліографічної справи Волині (10–20-ті рр. ХХ ст.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.03 / Мацелюх Катерина Степанівна. — Житомир, 2015. — 20 с.)
10. *Меламед Е. І.* К истории поселения евреев в Житомире (По вновь найденным архивным материалам) [Текст] / Е. І. Меламед // Материалы восьмой ежегод. междунар. междисциплинар. конф. по иудаике / Центр науч. работников и преподавателей иудаики в вузах «Сэфер»; International Center for University Teaching of Jewish Civilization, Hebrew University of Jerusalem; Ин-т Славяноведения Рос. Акад. Наук. М., 2001. — Ч. 1. — (Академ. серия, вып. 8). — С. 206–213, 214
11. *Міщук С. М.* Рукописні та книжкові зібрання Волині у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія, склад, дослідження [Відп. ред. О. С. Онищенко] [Текст] / С. М. Міщук. — Київ, 2007. — С. 22–31.
12. *Міщук С. М.* Збирання та наукове описування рукописно-книжкової спадщини України (дуга половина ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.) [Відп. ред. Л. А. Дубровіна] [Текст] / С. М. Міщук. — Київ, 2009. — С. 276–277.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управ-

- ління України (далі — ЦДАВО України), ф. 166. Народний комісаріат освіти України, оп. 2, спр. 291. Звіт Житомирського ІНО за липень 1920 р. і матеріали до нього. Автобіографії викладачів цього інституту 22 листопада 1921 р., арк. 10, 3.
14. ЦДАВО України, ф. 166. Народний комісаріат освіти України, оп. 4, спр. 629. Бюлетені та звіти Житомирського ІНО і листування з ним про складання учбових програм та перевод студентів. Звіт про роботу Житомирських 3-річних Вищих українських педагогічних курсів за 1923/24 н. р., 7 лютого – 30 грудня 1924 р., арк. 47, 5.
15. Яρμοшик І. І. Волинь в історико-краєзнавчих дослідженнях XIX–XX століть : монографія [Текст] / І. І. Яρμοшик. – Житомир : Вид-во “Волинь”, ПП “Рута”, 2006. – 216 с.

REFERENCES

1. Abramovich, P. (1925, 8 March). *Do istorii zasnuvania Volynskogo institutu Narodnoi Osviti v Zitomiry* [The history of the Volyn Institute of Folk Education in Zhytomyr]. *Notes of the Volyn Institute of Public Education* [Notes of the Volyn Institute of Public Education]. (Pp. 4–16). [in Ukrainian].
2. Garbusova, L. (2007). *Petro Abramovich — doslidnik narodnoi kultury kray, istoriograf mista Zhitomyra* [Peter Nikandrovich Abramovich is a researcher of the national culture of the region, a historiographer of the city of Zhytomyr]. Zhytomyr. [in Ukrainian].
3. State Archives of Zhytomyr Region, fund R–31. *Volyn Provincial Department of the People’s Education of the Executive Committee of the Council of Workers ‘and Peasants’ and Red Army Deputies. Zhitomir, Volyn province. 1919–1925, inventory 1, file 13. Lists and questionnaires of teachers and students of the Institute of Public Education, February 1, 1920 – December 30, 1921.*
4. State Archives of Zhytomyr Region, fund R–3409. *Abramovich P. N. — teacher of Zhytomyr male gymnasium (after the October revolution — Zhytomyr Pedagogical Institute)*, inventory 1, file 1. *Texts of articles and document collections for local print, radio and archive magazines.*
5. State Archives of Zhytomyr Region, fund R–3409. *Abramovich P. N. — teacher of Zhytomyr male gymnasium (after the October revolution — Zhytomyr Pedagogical Institute)*, inventory 1, file 2. *Bibliography of Zhytomyr.*
6. State Archives of Zhytomyr Region, fund R–3409. *Abramovich P. N. — teacher of Zhytomyr male gymnasium (after the October*

- revolution — Zhytomyr Pedagogical Institute*), inventory 1, file 4. Kyiv voivodes.
7. State Archives of Zhytomyr Region, fund R–3409. *Abramovich P. N. — teacher of Zhytomyr male gymnasium (after the October revolution — Zhytomyr Pedagogical Institute)*, inventory 1, file 5. *The plunder of landed villages, Jewish pogroms.*
 8. Kostritsa, M. (2001). *Tovaristvo doslidnykiv Volyni: istoria, diialnist, postati* [Volyn Society of Researchers: History, Activities, Figures]. Zhytomyr : M. A. K. [in Ukrainian].
 9. Matselyukh, K. (2015). *Petro Abramovich iak vcheniy, osvitianin, gro-madskiy diach ta yogo vnesok u rozvitok bibliotecno-bibliographich-noi spravy Volyni (10–20 roky XX st.)* [Petro Abramovich as a scientist, educator, public figure and his contribution to the development of library and bibliographic case in Volyn (10–20-ies XX century)]. Extended abstract of PhD dissertation (Historical). Kyiv : National Library of Ukraine named after V. Vernadsky. [in Ukrainian].
 10. Melamed, E. (2001). *K istorii poselenia evreev v Zitomyre (Po novonaidenum archivnim materialam)* [To the history of the settlement of Jews in Zhytomyr (According to new-found archival materials)]. Moskow. [in Russian].
 11. Mishchuk, S. (2007). *Rukopisny ta knizhkovi zibrannia Volyni u fondach Nationalnoi biblioteki Ukrainu imeni V. I. Vernadskogo: istoria, sklad, doslidzhennia* [Volyn’s Handwritten and Book Collections in the Funds of the VI Vernadsky National Library of Ukraine: History, composition, research]. Kyiv. [in Ukrainian].
 12. Mishchuk, S. (2009) *Zbirannia ta naukove opisuvannia rukopisno-knizhkovoї spadchyny Ukraini (druga polovina XIX – 30 roky XX st.)* [Collection and scientific description of the handwritten heritage of Ukraine (arc half of the 19th and 30th years of the twentieth century)]. Kyiv. [in Ukrainian].
 13. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 166. People’s Commissariat of Education of Ukraine, inventory 2, file 291. Report of Zhytomyr INO for July 1920 and materials to it. Autobiography of the teachers of this institute on November 22, 1921.
 14. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, fund 166. People’s Commissariat of Education of Ukraine, inventory 4, file 629. Bulletins and reports of the Zhytomyr Institute of International Affairs and correspondence with him on the syllabus and transfer of students. Report on the work of Zhytomyr 3-year Higher Ukrainian Pedagogical Courses for 1923/24 n. R., February 7 – December 30, 1924.

15. Yarmochik, I. (2006). *Volyn v istoriko-kraeznavcich doslidgennykh XIX-XX stolit* [Volyn in historical-ethnographic studies of the 19–20th centuries]. Zhytomyr: Volyn, Ruta. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 23.09.2017 р.

Студії Петра Абрамовича (1881–1944) з історії Української революції 1917–1921 рр. на Волині.

Мищук С. М., доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ);

Мацелюх К. С., кандидат історичних наук (Житомир).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2017. – Вип. 15. – С. 89–104.

Стрімке зростання біографічних досліджень в Україні та суспільний запит на дослідження минулого привертають увагу до видатних постатей ХХ ст. У статті висвітлено період життя та студії Петра Абрамовича доби Української революції 1917–1921 рр. Джерельною базою дослідження став його особовий фонд, який зберігається в Державному архіві Житомирської області. Він має значну наукову цінність, що дає можливість доповнити інформацію про вченого, ввівши в обіг нові документи та розкрити потенціал його особового фонду. Вчений надавав велику увагу вивченню джерел наукових досліджень.

Незавершену працю з історії національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. у Житомирі П. Абрамович мав намір переробити. Проте праця лишилася у первісному вигляді, тому є актуальною для сучасних дослідників цього історичного періоду. Для дослідження історії міста періоду 1917–1921 рр. краєзнавець залучив широке коло історичних джерел. П. Абрамович подає список громадських організацій, що виникли в Житомирі протягом 1917–1918 рр. У списку перераховано 40 організацій різного роду діяльності: наукового, соціального, культурного та ін. Із деякими організаціями П. Абрамович тісно співпрацював у міру своїх посадових обов'язків, тому окрім назви цих організацій дослідник вказує більш широку інформацію.

Краєзнавче дослідження П. Абрамовича не завершене, проте, як і інші рукописні роботи вченого, містить широкий історіографічний матеріал і є цінним джерелом для дослідження історії міста Житомира та Волині періоду Української революції 1917–1921 рр.

Ключові слова: П. Абрамович, Українська революція 1917–1921 рр., Житомир, Волинь, краєзнавчі дослідження, громадський діяч, педагогічна діяльність.

Studies of Peter Abramovich (1881–1944) on the history of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 in Volhynia.

Serhii Mischuk, Doctor of Historical Sciences, Professor, Leading Research Fellow of the Institute of Biographical Studies of The Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv).

Kateryna Matselyukh, Candidate of Historical Sciences (Zhytomyr).

Ukrainian Biographistics = Biographistica Ukrainica. – Kyiv, 2017. – Vol. 15. – P. 89–104.

The rapid growth of biographical in Ukraine and public request for reconsideration passed draw attention to the figures late XX century. The article covers the period of life and research of Petr Abramovich during the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. His personal foundation was the basis of the research, which was preserved in the State Archive of Zhytomyr Region. It has a significant scientific value, which allows you to add information about a scientist, putting in circulation new documents and revealing the potential of his personal fund. He attached great importance to the study of sources of research.

Unfinished work on the history of the national liberation struggle of 1917–1921. In Zhitomir P. Abramovich intended to remake. However, the work remained in its original form, so it is relevant for modern researchers of this historical period. To study the history of the city in the period 1917–1921. The regional expert drew a wide range of historical sources. P. Abramovich submits a list of public organizations that arose in Zhytomyr during 1917–1918. The list lists 40 organizations of various activities: scientific, social, cultural, etc. With some organizations, P. Abramovich closely cooperated as far as his duties are concerned, therefore, in addition to the names of these organizations, the researcher indicates broader information.

P. Abramovich's study of local history is incomplete, but like other manuscript works of the scientist, he has a great historiographic material and is a valuable source for researching the history of Zhytomyr and Volhynia during the Ukrainian Revolution of 1917–1921.

Keywords: P. Abramovich, The Ukrainian Revolution of 1917–1921, Zhytomyr, Volyn, regional studies, public figure, pedagogical activities.

Студии Петра Абрамовича (1881–1944) по истории Украинской революции 1917–1921 гг. на Волыни.

Мищук С. Н., доктор исторических наук, профессор, ведущий научный сотрудник Института биографических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского (Киев);

Мацелюх К. С., кандидат исторических наук (Житомир).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2017. – Вып. 15. – С. 89–104.

Стремительный рост биографических исследований в Украине и общественный запрос на исследования прошлого привлекают внимание к выдающимся личностям XX в. В статье освещен этап жизни и деятельности Петра Абрамовича периода Украинской революции 1917–1921 гг. Источниковедческой базой исследования стал его личный фонд, который хранится в Государственном архиве Житомирской области. Он имеет значительную научную ценность, что позволяет дополнить информацию об ученом, введя в оборот новые документы и раскрыть потенциал его личного фонда. Ученый уделял большое внимание изучению источников научных исследований.

Незавершенную работу по истории национально-освободительной борьбы 1917–1921 гг. в Житомире П. Абрамович намеревался переделать. Однако работа осталась в первоначальном виде, поэтому актуальна для современных исследователей этого исторического периода. Для исследования истории города периода 1917–1921 гг. краевед привлек широкий круг исторических источников. П. Абрамович подает список общественных организаций, возникших в Житомире в течение 1917–1918 гг. В списке перечислено 40 организаций разного рода деятельности: научного, социального, культурного и др. С некоторыми организациями П. Абрамович тесно сотрудничал ввиду своих должностных обязанностей, поэтому кроме названия этих организаций приводит более широкую информацию.

Краеведческое исследование П. Абрамовича не завершено, но, как и другие рукописные работы ученого, содержит большой историографический материал и является ценным источником для исследования истории города Житомира и Волыни периода Украинской революции 1917–1921 гг.

Ключевые слова: П. Абрамович, Украинская революция 1917–1921 гг., Житомир, Волынь, краеведческие исследования, общественный деятель, педагогическая деятельность.